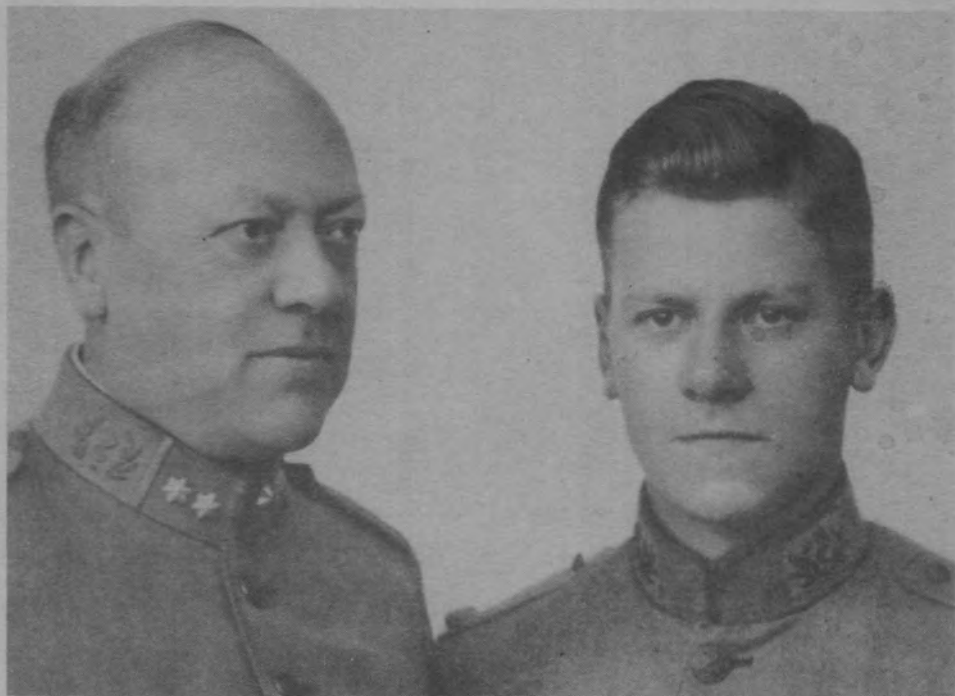

ROSMALLA

★ ★ EXTRA ★ ★

In dit nummer:

- Coudewater, Kamp Vught,
het proces Dr. H. Schade

- Vele foto's andere andere
documenten

Deel 7

Het drama-Dr. H. Schade

Colofon

Rosmalla Extra (ISSN 1380-3190) is een uitgave van de Heemkundekring Rosmalen.

Redactie: Mari van de Ven en Harry Coppens.

Redactieadres: Stationsstraat 8, 5241 EE Rosmalen, tel. 073-5218349.

Secretaris Heemkundekring: Arie van de Ven, M. Nijhoffstraat 8, 5242 CV Rosmalen. Tel. 073-5214094.

Leden, abonnees en donateurs ontvangen *Rosmalla* en *Rosmalla Extra*. Donateurs betalen minimaal f 25,- per jaar. Abonnees (voor minimaal één jaar) betalen f 25,- per jaar (postabonnees f 35,- per jaar), over te maken op het bankrekeningnr. van de Heemkundekring. o.v.v. "abonnement Rosmalla".

Bankrekeningnr.: 18.45.43.444 (Rabobank Rosmalen, postgiro van de bank: 1099372) t.n.v. Heemkundekring Rosmalen, Deken Fritsenstraat 53, 5243 VM Rosmalen.

De meeste oude nummers van *Rosmalla* en *Rosmalla Extra* zijn nog verkrijgbaar op het redactieadres.

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud der ondertekende artikelen, waaraan ook nooit iets veranderd zal worden zonder overleg met de auteur(s). Foto's en andere illustraties worden te allen tijde teruggezonden; teksten op verzoek.

Copyright © Maart 1997 Heemkundekring Rosmalen. Zonder toestemming van redactie en / of bestuur mag niets uit deze uitgave worden overgenomen.

Van de redactie

U heeft mogelijk al in de krant gelezen dat deze *Rosmalla Extra* zou uitkomen. Zoals Jan Hoofs, de auteur van deze uitgave, het zelf zegt, is "dit document geschreven om niet te vergeten wat zich vijftig jaar geleden heeft afgespeeld. Het wordt aangeboden aan de Heemkundekring Rosmalen ter publicatie. Uit deze gegevens wordt een televisiefilm samengesteld en geregisseerd, die aangeboden wordt aan de lokale omroep *Boschtion*."

Dr. Schade is jarenlang verbonden geweest aan Coudewater. Dankzij financiële steun van IPZ Oost Brabant, waar Coudewater nu deel van uitmaakt, kunnen we dit boekje uitbrengen en aan onze leden ter beschikking stellen. Ik denk dat wij als redactie U verder niet moeten vervelen met een uitgebreid voorwoord: U kunt Uw kostbare tijd waarschijnlijk beter besteden aan de tekst van Jan Hoofs.

De redactie van *Rosmalla Extra*,
Harry Coppens & Mari van de Ven

Reeds verschenen *Rosmalla Extra*'s (allemaal nog steeds verkrijgbaar):

1. Rosmalense monumenten
2. Eerste lustrum Heemkundekring Rosmalen
3. Torenuurwerk St.-Lambertuskerk 1878-1994
4. Oorlog en verzet

- De bevrijding van Rosmalen
5. De Rosmalense huishoudschool
 6. Van Betje Olie en Antoon v.d. Berg
 7. Het drama-Dr. Schade

Overigens kunt ook U altijd nog lid of abonnee worden. Een eenvoudige mededeling aan het secretariaat volstaat daarvoor. Oude nummers van *Rosmalla* en *Rosmalla Extra* zijn nog altijd verkrijgbaar op het redactieadres.

Bij de voorplaat: 1937: Vader en zoon Schade in betere tijden. Coll. J.H. Schade.

Het drama-Dr. H. Schade

Jeugdijaren, schooljaren, militaire loopbaan,
geneesheer-directeur, arrestaties, kamp Vught en toen...¹

Jan Hoofs

Vanaf 1870 hebben in het psychiatrisch ziekenhuis Coudewater in Rosmalen veel personeelsleden, onder wie artsen en verplegend personeel, hun sporen verdiend bij de verzorging van hun patiënten. Een van hen was geneesheer-directeur dr.

De Groningse Universiteit. Foto ontleend aan *Feestwijzer. 58e lustrum der Groningsche Hoogeschool, 11-16 Juli 1904*, pag. 16[a].

H.J.M. Schade. Met zijn gezin woonde hij vanaf 1927 zeventien jaar in de dokterswoning *De Wetering* op het terrein van Coudewater. Door vele misverstanden hebben hij en zijn vrouw B. Schade-Otté direct na de oorlog bijna een jaar vastgezet voor vermeende collaboratie met de Duitsers. Zijn proces was pas in november 1946 voorbij. Nu, vijftig jaar later, is het goed om een en ander eens nader te bekijken. Uit respect voor de nabestaanden zijn sommige namen achterwege gelaten.

¹ Bronnen: Privé-archief Drs. J.H. Schade; Historisch Archief Coudewater; J.W.M. Jongmans, *Coudewater korte historie* (Rosmalen, 1983), Jeroen van den Eijnde, 'Niet verbeterd maar verbitterd', in: *Tussen vrijheid en vrede* (Zwolle, 1994); L. de Jong, *Geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (1969-1991), XII.

Dr. Heinie Schade

Heinrich Joseph Maria Schade werd op 17 mei 1881 in Groningen geboren. Hij was de zoon van Egidius Rudolf Anton Maria Schade en Elise Behrens. Zijn moeder was van Duitse afkomst. Zijn vader was Nederlander, maar zijn grootvader was ook Duitser. Drie grootouders van Schade waren dus Duitsers. De Schades behoorden tot de vele bekende families, die aan het begin van de vorige eeuw vanuit Hannover naar Nederland kwamen. In die jaren kwamen vanuit Duitsland handelaren vooral naar Noord-Nederland voor de verkoop van textiel en andere handelswaren. Enkele namen die bij ons nu nog tot de verbeelding spreken, zijn *Cloppenburg*, *Voss*, *Brenninkmeier* en *Peek*.

Heinrich, genoemd naar zijn Duitse grootvader, werd Heinie genoemd. Nadat hij het gymnasium succesvol had doorlopen, ging hij studeren aan de Rijks-Universiteit van Groningen. Heinie koos voor de medische faculteit. Door zijn leidinggevende capaciteiten en de wil om te winnen, nam hij deel aan verschillende sportactiviteiten van de universiteit, zoals roeien en zwemmen. In verschillende zwemonderdelen behaalde hij prijzen. De tweede prijs voor de 40 meter, eerste prijzen voor de 160 meter zwemmen en de duikwedstrijden. Op zaterdag 30 mei 1903 berichtte het Nieuwsblad van het Noorden dat er een roeiwedstrijd had plaatsgevonden tussen de studentenverenigingen *De Hunze* en *Aegir* op het Eemskanaal tussen de eerste en derde brug. Winnaar werd *De Hunze* met een kleine voorsprong. De *Aegir*ploeg had een vijfkoppige bemanning, waaronder ook de eerste slagman Heinie Schade. Na een aantal studie jaren werd hij zelfs praeses van de commissie *Mutua Fides*. Deze vermelding staat in het speciaal uitgegeven blad van de Groningsche Hoogeschool dat ter gelegenheid van het 58e lustrum uitkwam op 11 juli 1904. Schade was hoofddirecteur van de studentenvereniging *Groningana*. In deze hoedanigheid was hij voor het genoemde lustrumfeest gebombardeerd tot secretaris *tot regeling van Kermesse d'été, Concert en Bal-Champêtre*.

Eindelijk was het zover. Op zaterdag 20 februari 1909 's middags om 15.00 uur verdedigde hij zijn proefschrift *ter verkrijging van den graad van doctor in de geneeskunde* aan de Rijks-Universiteit van Groningen, op gezag van de rector magnificus dr. G. Heijmans, hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte. Het proefschrift had als titel *Malaria in Noord-Nederland*. Zijn vakgebied werd daarna psychiatrie. Overigens staan voor in het proefschrift de woorden *aan mijne moeder*, waaruit we mogen concluderen dat zijn vader overleden was.

In 1919, tien jaar na zijn promotie, is zijn dissertatie in boekvorm uitgegeven door M. de Waal te Groningen. Achterin dit boek staan ook nog enkele artikelen van dr. H.J.M. Schade, zoals *Krankzinnigheid tengevolge van Spaanse griep*, en een artikel over *Hoe kunnen de gezingskansen voor lijders aan psychosen verbeteren?* Tijdens het schrijven van deze artikelen was hij werkzaam als geneesheer van de mannenafdeling in het psychiatrisch ziekenhuis Reinier van Arkel te 's-Hertogenbosch. Een ander artikel in dit boek, dat hij als reserve-officier 2e klasse schreef, ging

over de zogenaamde *mandi-kuip*. De mandi-kuip was een eigen ontwerp voor een eventuele wekelijkse wasbeurt voor de soldaten. In die tijd gingen er weken voorbij voordat Jan Soldaat zich geheel kon wassen. In deze mandi-kuip konden door het gebruik van weinig water de kosten laag worden gehouden. Bovendien konden veel

Dr. H. Schade en zijn Mandi-kuip. Foto: archief J.H. Schade.

soldaten gelijktijdig hun wasbeurt doen. Dat dit ontwerp succes had, bewijst een brief van 2 januari 1915 van kapitein J. Kooijman, artillerie IIe divisie uit Amersfoort. Hij reageerde enthousiast en zegde toe dat de mandi-kuip in de toekomst gebruikt zou worden. Zelfs de opperbevelhebber van Land en Zeemacht (getekend generaal Dufour) schreef op 31 december 1914 aan dr. H. Schade dat de beschrijving van de mandi-kuip naar de verschillende onderdelen was gezonden.

Dr. Heinrich Schade had in zijn jonge jaren tal van artikelen en boeken op zijn naam staan, waarvan het jaar 1919 het meest productief was². Ongetwijfeld zullen

² *Malaria in Noord-Nederland*, dissertatie (20 februari 1909); 'Transportable badinrichting', in: *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* (november 1914); 'Het dalen van het aantal genezingen in de gestichten 1875-1915', in: *Tijdschrift Neurotherapie* (januari 1916); 'Krankzinnigheid Spaansche griep', in: *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* (februari 1919); 'Kunnen proefondervindelijke mutaties opgewekt worden bij bacteriën?', in: *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* (juli 1919); 'Kunnen we de genezingskansen voor lijdende aan psychose verbeteren?', in: *Psychiatrische maandbladen* (25 september 1919); 'Prognose', in: *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* (oktober 1919); 'Een provinciaal Groningsch krankzinnigengesticht', in: *Provinciale Groninger Courant* (22 november 1919); 'Overbevolking in Nederlandse Gestichten', in: *Ned. Tijd-*

er nog meer publicaties geweest zijn. In een van die artikelen, *Een provinciaal Groningsch krankzinnigengesticht*, vertelt Schade in een ingezonden brief aan de krant: "Ofschoon men over de geheele wereld Groningers aantreft, dacht ik ze toch niet te vinden in een Brabantsch krankzinnigengesticht". Vervolgens vertelt hij dat Bartje uit Groningen komt en al zesentwintig jaar in Reinier van Arkel

Bruidspaar Schade-Otté. Foto: archief J.H. Schade.

wordt verpleegd. Dr. Schade: "Hij heeft nooit bezoek gehad en ontving zelfs nooit een brief, zoodat ik me met de familie in verbinding stelde. Er zijn over heel Nederland verspreid talrijke Groninger Krankzinnigen die in hetzelfde verkeer". En dan vertelt hij enthousiast hoe goed Brabant dat doet. Hij zegt op het einde van het artikel: "...en waar andere provincies het kunnen daar kan het rijke bloeiende Groningen het toch zeker." Dr. H. Schade bleef ook in Brabant een Groninger, of was het heimwee? In september 1912 had de heer B.J. Otté de eer kennis te geven van het voorgenomen huwelijk van zijn dochter Bertha Otté met de dr. H.J.M. Schade op 1 oktober 1912. Er was geen receptie, maar wel werd er een familiefeest gevierd.

Militaire loopbaan

Het soldatenleven zat blijkbaar in zijn bloed, want al op zeventienjarige leeftijd meldde hij zich vrijwillig bij het leger. Op dat moment zat hij in de vierde klas van het gymnasium. Spoedig werd hij, na een examen dat veertien dagen duurde, op 19 oktober 1904 aangesteld als vaandrig. Deze loopbaan als militair eindigde voorlopig op 16 mei 1909. Op die datum bedankte Heinie Schade als officier van gezondheid bij de marine, waarvoor hij meer dan zeventuizend gulden moest betalen aan het Rijk. Deze schuld werd overgenomen door zijn moeder, die een modezaak had in de Oude Boteringstraat 18 in Groningen. Hiervoor moest zelfs een extra bedrag worden opgenomen bij de Groningsche Crediet- en Handelsbank.

schrift voor Geneeskunde (1922); 'De geschiedenis van het krankzinnigengesticht "Reinier van Arkel"', in: *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* (1922); *Verpleegkunst in korte lessen* ('s-Hertogenbosch, Psych. Inr. Reinier van Arkel, 1923); 'Een kort verhaal voor de leerling-verpleegsters', in: *Coudewater Bundel* (Rosmalen, Psych. Inr. Coudewater, 18 juni 1942).

In de tweede helft van 1909 monsterde hij zich aan bij de koopvaardij in Rotterdam. Hij maakte in totaal vier reizen als scheepsarts. Tweemaal een reis naar het vroegere Oost-Indië en Afrika en tweemaal naar Zuid- en Noord-Amerika. In de tijd dat hij weer op adem kwam in Groningen, hield hij de boekhouding van hun winkel bij. Heinie Schade was een bedrijvig man, want behalve **scheepsarts** en boekhouder van het familiebedrijf was hij ook nog assistent bij de Groningse universiteit van 1910 tot 1912.

In 1912 werd hij benoemd tot derde geneesheer aan het toenmalige gesticht Reinier van Arkel in 's-Hertogenbosch. De gemeenteraad van 's-Hertogenbosch gaf op 14 juli zijn goedkeuring, waarna *Het Noordbrabantsch Dagblad* van 16

~~1912~~. Benoeming van een 3en geneesheer aan het gesticht Reinier van Arkel, waartoe door het college van regenten over de godshuizen en den algemeenen armen worden aanbevolen de heeren :

1o. Dr. H. Schade, arts te Groningen,

2o. Dr. J. J. H. M. Klessens te Amsterdam.

Noordbrabantsch Dagblad, dinsdag 16-7-1912.

juli 1912 de benoeming bekend maakte. Hij wilde toch al van de modezaak in de Oude Boteringstraat in Groningen af. Na veel gepraat over en weer kwamen zijn broer Theo en hij in 1914 overeen dat Heinie uit het bedrijf zou stappen. Hiervoor

Het gezin Schade in 1926.

werd een overeenkomst getekend. Omdat moeder was overleden, zou Theo de zaak overnemen. In die tijd brak de Eerste Wereldoorlog uit en vanzelfsprekend werd hij als reserve-officier van Gezondheid 2e klas opgeroepen, waardoor het gesticht Reinier van Arkel zijn derde geneesheer voor een tijdje moest missen. De

oorlogsjaren 1914-1918 heeft dr. J.H.M. Schade meegemaakt als bataljonsarts van het III-17 Regiment Infanterie te Roosendaal. Na de oorlog keerde hij terug bij Reinier van Arkel, waar hij weldra werd benoemd tot tweede geneesheer. In de naoorlogse jaren stapte Schade 's morgens om zes uur op zijn fiets naar Boxtel en begon om zeven uur aldaar het zogenaamde ziekenrapport. 's Middags deed hij dan weer praktijk in het Gesticht Reinier van Arkel. Enkele jaren later, in 1920, volgde de benoeming tot plaatsvervangend eerste geneesheer.

In die tijd woonde het gezin Schade-Otté in de Peperstraat 43 te 's-Hertogenbosch. In het jaar 1913 werd Schades zoon Jozef H. geboren en op 20 maart 1916 kwam dochter Elise ter wereld. Zij werd genoemd naar haar grootmoeder Elise Schade. In die tijd heeft Schade zoals gemeld veel gepubliceerd. Hieruit blijkt zijn grote betrokkenheid bij de zorg van zijn patiënten. Maar zijn gezondheid liet hem danig in de steek, want in de twintiger jaren had hij een angina, waarbij hij in 1923 als complicatie een nefritis kreeg. Vandaar uit ontwikkelde zich een hypertensie. Door deze ziekte was hij vaak prikkelbaar en kreeg hij minder belangstelling voor de buitenwereld. Dit zou hem in latere jaren nog opbreken.

Op 20 januari 1927 kreeg hij van het gemeentebestuur in 's-Hertogenbosch eervol ontslag als tweede geneesheer van Reinier van Arkel omdat hij bij het Geneeskundig Gesticht Coudewater in Rosmalen, zoals deze instelling in die dagen heette, een functie zou aanvaarden als geneesheer-directeur. De benoeming ging in op 1 mei 1927.

Coudewater

De twee initiatiefnemers voor de oprichting in 1870 van psychiatrisch ziekenhuis Coudewater waren afkomstig van Reinier van Arkel. Het toenmalige gesticht, dat in de binnenstad van 's-Hertogenbosch lag, was overbevolkt. Al lang dachten de bestuurders aan andere mogelijkheden, maar de middelen ontbraken. Vooral een tehuis voor zwakzinnigen op het platteland werd overwogen. Een van de initiatiefnemers was dr. Eduard van den Bogaert. Een geboren Bosschenaar, wonende op de Markt 25. Al op vierendertigjarige leeftijd aanvaardde hij op 1 januari 1864 het geneesheer-directoraat van Reinier van Arkel. De andere initiatiefnemer was dr. Ludovicus Theodorus Pompe. Op 12 september 1831 werd hij geboren in de Postelstraat 17 te 's-Hertogenbosch. Na verschillende benoemingen aan andere instellingen in Brabant werd hij op 1 augustus 1868 benoemd als tweede geneesheer in het Psychiatrisch Gesticht Reinier van Arkel. Na het vinden van diverse aandeelhouders werd op 26 juli 1870 de notariële akte getekend van de "Maatschappij tot verpleging van Krankzinnigen op het land". De statuten van de Maatschappij werden bij koninklijk besluit van 9 augustus 1870 door Koning Willem III goedgekeurd. Als vestigingsplaats werd gekozen voor het landgoed Coudewater, dat van oorsprong (1434-1713) een klooster was van de orde van de H. Birgitta. De nonnen hadden

de grond gekocht van landman Peter de Gorter. Na 1713 kende het landgoed verschillende eigenaren.

De *Maatschappij tot Verpleging van Krankzinnigen op het land*, gevestigd te 's-Hertogenbosch, kocht Coudewater van jonkheer Blocq van Scheltinga. Direct na de opening in 1870 werden al 131 patiënten van Reinier van Arkel overgebracht naar Coudewater. In latere jaren steeg het aantal patiënten³. Het aantal gebouwen breidde zich gestaag uit. Grote gebouwen verrezen in de jaren 1881-1890. Het aantal patiënten liep in 1890 op naar 437, onder wie 227 mannelijke.

Landgoed Coudewater vóór de aankoop (±1840).

In 1916 deed er zich een belangrijke wijziging in de structuur van Coudewater voor. In 1904 kwam er een wetwijziging. Na deze wijziging konden patiënten zonder rechterlijke machtiging worden opgenomen. Door deze wetwijziging gingen veel stichtingen op dat gebied in Nederland over tot open inrichtingen. De meeste instellingen noemden zich *sanatorium*. Ook Coudewater wilde hierin meegaan. Omdat Coudewater een onderneming was met een winstdoel, kon van een open of aangewezen afdeling geen sprake zijn. Daarom moest de financiële structuur veranderen in een verenigingsstructuur. Tijdens de aandeelhoudersvergadering van 18

³ Zie J.W.M. Jongmans, *Coudewater. Korte historie* (Rosmalen, 1983).

juni 1916 nam het bestuur, met instemming van de leden, het besluit om voortaan geen winst meer uit keren. Hiervoor in de plaats kwam er een vereniging zonder winstdoel. Op 8 juli 1916 werden de nieuwe statuten goedgekeurd bij Koninklijk Besluit. Maar naar buiten toe veranderde er niet zo veel. Uit de ledenvergadering werd een bestuur van vijf personen gekozen. De secretaris van het bestuur trad meestal ook op als secretaris-gedelegeerde. Hij werd belast met de dagelijkse administratie en het financieel beheer. Deze secretaris speelde een belangrijke rol in het dagelijks leven van Coudewater. Als we terugkijken over een groot aantal jaren, blijkt dat de functies van bestuursleden en ook die van de secretaris-gedelegeerde dikwijls overging van vader op zoon of schoonzoon.

In 1918 werd door het bestuur van Coudewater het besluit genomen om voortaan alleen vrouwelijke patiënten op te nemen. Omdat het plaatsen van patiënten steeds bij Koninklijk Besluit werd vastgesteld, moest men wachten tot de goedkeuring kwam op 12 november 1918. In 1920 telde Coudewater 540 vrouwelijke patiënten. Overigens had Coudewater in 1930 toch nog circa 40 mannelijke patiënten in het Herenpaviljoen. Toen Schade zijn intrede deed in Coudewater op 1 mei 1927, was er juist een bestuurswisseling geweest. F.H.J.C.M. van Meerwijk, die voorheen bestuurslid was, werd nu voorzitter. T.M. Kortenhorst volgde zijn schoonvader op als secretaris van het bestuur, maar tevens ook als secretaris-gedelegeerde met een volledige dagtaak. Met volle overgave begon dr. Schade op vijfenveertigjarige leeftijd aan zijn nieuwe taak op Coudewater. Het gezin Schade-Otté verhuisde van Den Bosch naar Rosmalen, waar het op het terrein van Coudewater in het prachtige herenhuis *De Wetering* mocht gaan wonen.

Zijn zoon J.H. Schade vertelt: "Wij hadden een fijne tijd in huize De Wetering. Moeder deed het huishouden. Vader was weinig thuis, meestal was hij bij zijn patiënten te vinden. Al gauw ben ik het huis uitgegaan om een universitaire studie te gaan volgen. Later in de oorlogsjaren hebben mijn vrouw en ik nog bijna één jaar in huize De Wetering gewoond. Daar is ook mijn oudste dochter geboren." De taak van geneesheer-directeur dr. H. Schade in de Psychiatrische Inrichting Coudewater was zwaar. Onder zijn medische leiding zijn enkele succesvolle nieuwe behandelingen bij patiënten gestart. Zijn werktijden lagen van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Er bleef weinig tijd over voor hobby's of huishoudelijke bezigheden. Zeker niet voor het bezoeken van vrienden of kennissen. Door zijn hypertensie was hij een in zichzelf gekeerde man. Zijn academische opleiding en intelligentie plaats-ten hem op een enigszins hogere eenzame maatschappelijke ladder. Daar kwam nog bij dat dr. H. Schade in 1909-1910 gevaren had bij de koopvaardij, waar de Engelsen in die tijd de overhand hadden en op z'n zachtst gezegd niet geliefd waren. De Engelsen gedroegen zich in die jaren irritant superieur. "Britania rules the waves" was hun motto. In alle grote havensteden eisten zij als vanzelfsprekend al tijd de beste ligplaatsen op.

Aan die tijd had hij een anti-Engelse houding overgehouden. Deze anti-Engelse houding, die hij niet onder stoelen of banken stak, zijn vermeende Duitse afkomst en ook nog zijn uitspraken over enkele leden van het bestuur van Coudewater

brachten hem in een, voor die tijd, geïsoleerde en gevaarlijke positie. De oorlogsjaren waren ook voor Coudewater moeilijke jaren. Vanaf 1942 tot na de bevrijding kwamen uit verschillende inrichtingen in Nederland meer dan vijfhonderd patiënten met hun personeel en directies als evacués naar Coudewater. Hierdoor onstonden problemen met de voedselvoorziening.

Voor de familie Schade waren het spannende tijden. Op de zolder van De Wetering werden door Schade in het geheim twee schellebomen en twee kisten met toebehoren van de Koninklijke Luchtstrijdkrachten verborgen.

Dit initiatief was ontstaan door een bezoek van overste Koppert van de Nederlandse Luchtstrijdkrachten aan Coudewater vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Omdat De Wetering een grote zolder had, vroeg hij of er materiaal van het leger bewaard mocht blijven tot na de oorlog. Ontdekking door de Duitsers zou zeker gevolgen hebben gehad. Twee neven van de familie Schade die in Leiden studeerden, doken op 1 april 1943 tijdelijk onder in huize De Wetering. Hiervan is een dankbrief op 10 juni 1945 de stille getuige. In het laatste oorlogsjaar vond een joods jongetje onderdak op de zolder van huize De Wetering. Hierover zegt de toenmalige dienstbode van de familie Schade: "Op een keer wilde hij vanaf een klein raampje naar beneden plassen. Ik trok aan zijn arm en zei dat dat niet mocht. 'Nou', zei hij knorrig, 'ik mag toch ook niet naar beneden.' Meteen na de oorlog ging hij naar huis." Over de laatste oorlogsdagen schrijft drs. J.W.M. Jongmans in zijn boek *Coudewater. Korte historie*: "Coudewater lag in oktober 1944 in de gevechtlijn en zag het oorlogsgeweld over zich heen trekken. Op 24 oktober 1944 werden de bezetters verdreven en lag Coudewater in het gebied dat in handen van de bevrijders was. Dag in dag uit moesten de patiënten de schuilkelders in en weer uit." Tijdens deze oorlogshandelingen was P. Tilman, voorzitter van het bestuur, op 26 oktober 1944 bezig slachtoffers van een beschieting te helpen op het terrein van Coudewater. Tegelijkertijd viel er weer een serie granaten op het terrein. Tilman was een van de slachtoffers. Hij werd dodelijk getroffen door een granaatscherf. Door zijn overlijden ontstond er een vacuüm in het bestuur dat zeker debet zal zijn geweest aan het drama-dr. Schade. De leemte in het bestuur van het Psychiatrische Ziekenhuis Coudewater werd pas in het voorjaar van 1945 opgevuld door de benoeming van bestuurslid A. Ingen-Housz als nieuwe voorzitter.

GRONINGEN, 14 Jan.

Onze oud-stadgenoot dr. H. Schade, tweede geneesheer van het Geneeskundig Gesticht Reinier van Arkel te 's Hertogenbosch, is benoemd tot geneesheer-directeur van het Geneeskundig Gesticht Coudewater te Rosmalen. Dr. Schade werd in 1881 alhier geboren en studeerde aan onze Universiteit, waar hij de lessen volgde van prof. Wiersma. Ook volgde hij colleges van prof. Winkler, toenmaals te Amsterdam, en prof. Heibronner te Utrecht. In 1908 deed hij het artsexamen en een jaar later promoveerde hij op een dissertatie, getiteld: „Over malaria in Noord-Nederland”. Hij vertoefde eenigen tijd in het buitenland en was daarna twee jaar assistent aan onze Universiteit om in 1912 benoemd te worden tot derden geneesheer aan het Gesticht te Den Bosch, waaraan hij in 1920 benoemd werd tot plaatsvervangend eersten geneesheer.

Verschillende publicaties van zijn hand zagen reeds het licht.

Nieuwsblad van het Noorden, vrijdag 14 januari 1927.

Het drama-dr. H. Schade

Voor het onderzoek naar het drama van dr. H. Schade gaf zijn zoon, drs. J.H. Schade, zijn volledige medewerking. Zo kwam er een klein zwart boekje te voorschijn, waarin dr. H. Schade vanaf 24 oktober 1944, de dag van zijn arrestatie, tot aan zijn invrijheidstelling op 28 september 1945, geregeld met potlood aantekeningen maakte. In het begin was zijn schrift resoluut, later werd het onzeker, wat een gevolg zou kunnen zijn van zijn labiele, lichamelijke gesteldheid in het kamp Vught

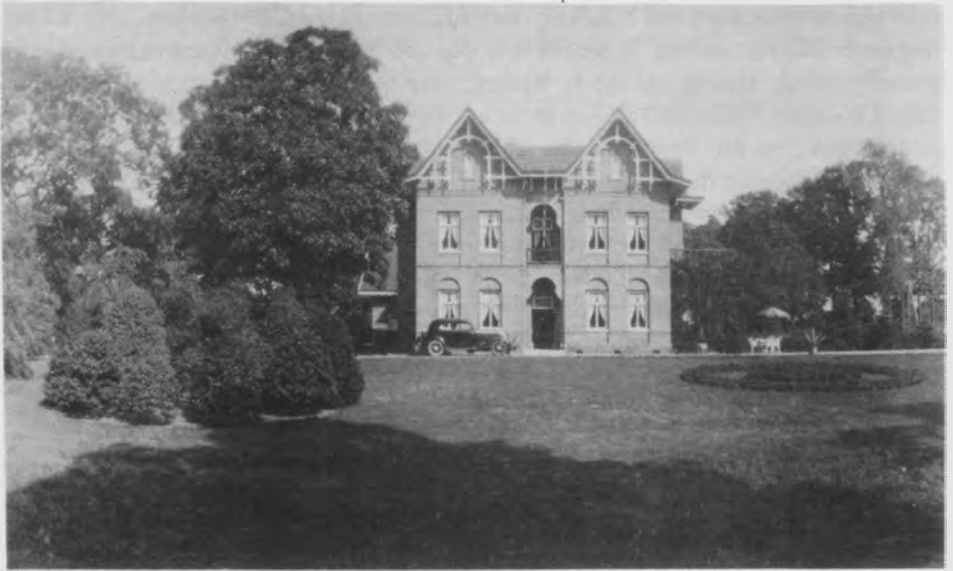

Het echtpaar Schade in 1938. Foto: archief J.H. Schade.

(waarover later). Het boekje met de zwarte kaft heeft hij waarschijnlijk bedoeld als een symbool voor de zwarte bladzijden in zijn leven. Wie anders dan Schade zelf kan vertellen wat er op die bewuste bevrijdingsdag van 24 oktober 1944 gebeurde: "Om 2.30 kwamen hier jongelui met een oranje band om de arm en zeiden dat ik gearresteerd was, verder wilden ze niets zeggen. Toen we langs ons huis liepen, wilde ik mijn vrouw Betty gaan vertellen dat ik gearresteerd was. 'Is dat je vrouw', zeiden ze, 'ga dan ook maar mee.' En Betty werd ook gearresteerd. We moesten mee naar Hintham en onze oranje strikjes werden afgenomen daar het valsche propaganda was. In Hintham werden we geplaatst in een kamer van het huis van dr. Koppens. Er kwamen nog enkele gevangenen bij. Enkele malen drong ik erop aan om gehoord te worden, zonder succes. Tenslotte vroeg hij mij of ik nog een auto had. Dat greep ik aan om te zeggen: 'Die wordt voor andere middelen gebruikt. En ik heb nog iets te zeggen.' Daarop werd ik gehoord. Ik vroeg waarom ik gear-

resterd was. 'Wel', zei hij, 'omdat u produitsch bent.' Verder zou ik een provocateur zijn en misschien wel N.S.B.er, onderduikers aangegeven hebben, enz. 't Ene nog erger dan het andere. Ik bracht te berde dat ik nog voor enige weken was aangezocht om de leiding op me te nemen voor het organiseren van de medische dienst voor het Nederlands leger, maar er wegens leeftijd voor bedankt had. 'Heedenmorgen', zei hij, 'hebt u in de schuilkelder gezegd, daar komen de moordenaars', doelende op de Engelse vliegtuigen. Nu weet iedereen heel goed, dat ik niet in den schuilkelder geweest ben. Verder heb ik ze verteld dat ik de trophoeën van onze vliegers op mijn zolder verborgen heb en nog heb om ze voor de Duitsers te redden. Dat ik mijn bevoegdheden als medicus heb neergelegd bij de doktersstrijd. Daarop zag de man in dat het een vergissing was en bood zijn excuses aan en zei dat de lasteraars streng zouden worden gestraft. Een sterk bewijs van Nederlandsch voelen is verder dat de adjudant Maurits Russel de geheime orders in mijn huis besprak met mijn zoon en ook overnachtte, terwijl er Duitse artsen in mijn huis sliepen."

Aldus het relaas uit het zwarte boekje van Schade. Toch behoeft deze bladzijde enige toelichting. Het einde van de oorlog in Rosmalen zorgde voor enorm chaotische toestanden. Terwijl Coudewater op die bewuste 24 oktober nog in de vuurlinie lag en iedereen zich in veiligheid bracht in de ondergrondse schuilkelders, waren bovengronds op het terrein van Coudewater ook al leden van de zogenaamde B.S. (Binnenlandse Strijdkrachten), en, zoals Schade zelf beschrijft, "jongelui met een oranje band". In 's-Hertogenbosch en omgeving kon men zich maar al te gemakkelijk aanmelden voor de Stoottroepen of de Bewakingstroepen van de B.S. Men moest zich melden aan twee tafeltjes. Aan het ene tafeltje werd gevraagd: "Bent u een goed Nederlander?" Na het antwoord: "Ja, mijnheer, ik ben een goed Nederlander", werd men naar het tweede tafeltje verwezen, waar men zijn oranje band in ontvangst kon nemen. Het was dan ook niet verwonderlijk dat de B.S. bij het grote publiek al snel een zeer slechte naam kreeg. In de volksmond werden de zogenaamde Orde Diensten die armbanden hadden met de letters O.D. uitgelegd als '(O)ranje (D)ieven'. Schattingen van het aantal gearresteerden tussen september 1944 en december 1945 lopen uiteen van 120.000 tot 175.000. Bij de P.O.D. (Politieke Opsporingsdiensten) puilden de schappen uit: er werden maar liefst 451.735 dossiers aangelegd. Door wie en door welke oorzaak de heer en mevrouw Schade op 24 oktober 1944 zijn gearresteerd, doet in dit artikel niet ter zake. Waarschijnlijk was de ondergrondse goed op de hoogte van de situatie dat zoon Hans in het verzet zat. Zij maakten daaruit op dat de verhouding vader en zoon niet goed zou zijn. Er waren tussen vader en zoon wel politieke tegenstellingen, maar die stonden een normale verhouding niet in de weg. Bij huisarts drs. A.H.J. Koppens in Hintham is de herinnering aan die dagen nog springlevend. De Stephke Compagnie, genoemd naar de commandant Stef Feijen, was een Koninklijke Patrouille die onder leiding stond van Zijne Hoogheid Prins Bernhard. Zij vroegen aan hem om enkele kamers in zijn huis ter beschikking te stellen. Omdat Koppens ondergronds werk

Huize De Wetering. Foto: archief J.H. Schade.

verrichtte, wilde hij hierop wel ingaan. Koppens vertelt hierover: "Ik kan mij dr. Schade van Coudewater nog goed herinneren. Ik weet nog dat hij en zijn vrouw in mijn huis zijn geweest. Maar we hebben ze die dag vast en zeker goed behandeld." In een latere behandeling voor het Tribunaal zei de verdediging: "Dr. Schade is een gepensioneerd dirigerend officier van gezondheid 2e klasse met de rang van reserve luitenant-kolonel. Hij ontving in 1918 één van de veertien tevredenheidsbetuigingen die werden uitgereikt door Generaal Snijders. Steeds is dr. H. Schade zijn vaandel-eesd getrouw gebleven en zal dat ook blijven. Hem werd nog in juli 1944 namens Generaal Jans van de O.D. door diens zoon aangeboden om de medische dienst van de O.D. te organiseren. Dit is wel voldoende bewijs voor het feit, dat men hem van illegale zijde drie maanden voor de bevrijding volkomen vertrouwde. Dat dr. Schade het aanbod afsloeg, is te wijten aan zijn gezondheidstoestand (ernstige nierkwaal en een zwak hart). Het laatste kan getuigen de heer J.H. Schade, arts in Venlo, de zoon van dr. Schade, die in het verzet grote verdiensten heeft verworven en thans als vliegerofficier bij de R.A.F. in actieve dienst is".

De verdediging in de zaak dr. H. Schade, overigens pas een jaar later begonnen op 23 juli 1946, gaat ook in op de beschuldiging "pro-Duits": "Dr. H. Schade is slechts pro-Duits in die zin, dat hij zijn afkomst nimmer heeft verloochend (Duitse moeder en schoonvader en drie Duitse grootouders), waardoor hij het niet goed kon hebben, dat alle Duitsers over een kam werden geschoren en zonder uitzondering werden betiteld met 'schoften' en dergelijke benamingen."

Ook zijn uitlating "dat ik mijn bevoegdheden heb neergelegd bij de doktersstrijd" moet worden uitgelegd. Begin 1942 verplichtte de bezetter alle uitvoerende artsen om zich aan te melden bij de zogenaamde *Nederlandse Artsenkamer*. Ongeveer vijfduizend artsen hadden volgens historicus dr. L. de Jong deelgenomen aan de verzetsacties die van de illegale *artsen-organisatie Medisch Contact* waren uitgegaan. Door een onachtzaamheid van de zijde van Schade, die hier later wordt besproken, werd hij door dit Medisch Contact met mededelingen gepasseerd, omdat zij hem niet vertrouwden. In het voorjaar van 1943 heeft hij dit vertrouwen hersteld. Schade legde zijn bevoegdheid als arts neer. Hiervoor schreef hij een brief aan Seyss-Inquart die via een kantoor in 's-Hertogenbosch werd verzonden. Van de inspecteur van het krankzinnigenwezen in 's-Hertogenbosch kwam toen de vraag of er in Coudewater nog artsen waren, bevoegd tot het uitoefenen van hun beroep. In zijn functie van geneesheer-directeur heeft hij hierop schriftelijk geantwoord "dat er op Coudewater zulke artsen niet meer waren". In zijn naïviteit liep hij hierdoor een groot risico.

Terug naar 24 oktober 1944. Terwijl het die dag in Rosmalen en omgeving langzamerhand tot iedereen doordrong dat men bevrijd was, werden Schade en zijn vrouw vrijgelaten. "Op de weg naar Hintham", vertelt hij in het zwarte boekje in telegramstijl, "werden we door allerlei mensen grinnekend aangekeken, om 17.30 uur waren we weer thuis". Na een nacht in zijn eigen woning te hebben doorgebracht, werden daags daarna op 25 oktober Schade en zijn vrouw opnieuw gearresteerd. Het schrijnende en vernederende verhaal in zijn zwarte boekje: "Een Koninklijke Patrouille direct en namens Prins Bernhard komen ons ophalen. We werden opgebracht naar het kroegje Smits-van den Elzen aan het einde van Hintham. We overnachtten in 't stro, de ramen waren stuk en het tochtte verschrikkelijk. We kregen geen eten of drinken. 's Nachts om vier uur werd ik verhoord door een beleefde intelligente jongeman. Betty werd ook verhoord, maar tegen haar waren er geen punten van beschuldiging."

Kaft van het zwarte dagboekje van dr. H. Schade. Archief J.H. Schade.

Ook de volgende dag moesten ze de hele dag in het café verblijven, dat door een granaatinslag praktisch onbewoonbaar was geworden. Eten was er niet. Steeds werden er mensen binnengebracht of weer afgevoerd door nogal luidruchtige jongelui. Op 27 oktober vertelt Schade: "Van 11.00 's morgens tot 18.00 uur opgesteld langs de zijkant van de weg in de koude. Een soort van tentoonstelling." Het dienstmeisje van Mevrouw Schade, A. van der Plas-van Wijchen vertelt hierover: "Diezelfde dag toen ik hoorde dat ze langs de weg zaten, ben ik met een pan soep hen op gaan zoeken. Het was een zielige vertoning. Alle gevangenen stonden in een rij. Omdat dokter Schade zich niet goed voelde mochten hij en zijn vrouw op een boomstronk langs de kant van de weg zitten."

Piet Smits, zoon van de eigenares van café Smits-van den Elzen, vertelt: "Wij woonden toen in het achterhuis, terwijl de gevangenen vóór in het café werden geplaatst. Wij hadden óók niets te eten. Toch eisten deze nogal ruige bewakers met oranje banden, dat mijn opa voor de gevangenen zou gaan koken. Maar dat weigerde hij omdat er niets was. Daarop sloten ze opa in. Met de handen omhoog stond hij tegen de muur. Iemand van onze familie is toen naar de onderwijzersfamilie Van de Pluijm gelopen in de Heer en Beekstraat, waar Engelsen waren gelegd. Deze Engelsen bevrijdden opa en gaven de bewakers opdracht het café Smits-van den Elzen direct te verlaten." Op 28 oktober 1944 verliet een stoet van gevangenen het cafeetje in Hintham, inclusief Schade en zijn vrouw. Met de handen in de nek wandelden ze de zes kilometer naar de capsulefabriek van Lewin aan de Zuid-Willemsvaart in Den Bosch. Het eten was slecht. Schade geeft een opsomming wat ze zoal te eten en te drinken kregen: "29 October kregen we twee sneden brood. Op 30 October een snee brood en een stukje worst. Op 31 October eenige brokjes hard beschuit. Drinken is er slechts uit een gemeenschappelijke emmer met een kopje. Het is geen onwil, maar er schijnt niets te zijn. Men wil de toestand wel verbeteren zoals wc-papier, maandverband en dergelijke." De capsulefabriek raakte overbevolkt. Op 1 november 1944 werden daarom mannen afgevoerd naar het Lyceum in 's-Hertogenbosch. Het echtpaar Schade was daar niet bij. Nog steeds was het eten belabberd, want dr. H. Schade schrijft in zijn boekje over het eentonig menu: "Op 31 October erwtensoep, 1 November Griesmeelpap, 2 November rode kool, 3, 4, 5 en 6 November erwtensoep. Betty wordt op 7 November voor de eerste keer verhoord. Ze vroegen haar of ik nog Duitse literatuur kreeg en of er Duitsers bij mij thuis kwamen". Op 11 november 1944 werd een groot deel van de mannen en vrouwen overgebracht naar het kamp Vught. Het schijnt de bedoeling te zijn geweest dat Schade alleen zou worden overgebracht. Dit heeft hij echter kunnen voorkomen. Wel werden zij op 19 november 1944 verplaatst naar het Sint Jans Lyceum, waar zoon Hans zijn moeder heeft bezocht. Toch werden ze beiden op 24 november 1944 overgebracht naar het kamp Vught. Eén maand van de bevrijding van het Zuiden van Nederland was toen al verstreken.

Interneringskamp Vught

Door het grote aantal politieke verdachten in de bevrijde gebieden, was er behoefte aan grotere kampen. In januari 1943 had de Duitse bezetter het met joods geld opgerichte complex, gelegen in de bossen rond de recreatieplas *De IJzeren Man*, als concentratiekamp in gebruik genomen. Direct na de bevrijding van Vught en 's-Hertogenbosch werd gedacht aan dit concentratiekamp Vught, dat tot begin september 1944 nog dienst had gedaan als doorgangskamp voor ongeveer 12.000 joden en als strafkamp voor 20.000 andere gevangenen. Op 5 en 6 september 1944 waren de laatste grote groepen gevangenen, onder wie honderden Nederlandse illegale werkers, geëvacueerd. De mannen naar Sachsenhausen en de vrouwen naar Ravensbrück. In het uitgestrekte kamp konden vele duizenden mensen tegelijk worden ondergebracht. Kort nadat het kamp was ontruimd, werd het vanaf 26 oktober 1944 gebruikt om de politieke gevangenen onder te brengen. Het Militair Gezag had echter niet het alleenrecht van het kamp. Nadat het interneringskamp Vught door Schotten en Engelsen bevrijd was, kwamen de Canadezen. Zij beschouwden kamp Vught als oorlogsbuit. Ze plaatsten er een detachement soldaten voor het onderhouden van tanks en voor reparaties, terwijl ook hun disciplinair gestrafte militairen er werden ondergebracht. De samenwerking tussen de Canadezen en de kampleiding was verre van ideaal. Bovendien verbleven er vanaf half november ook nog eens 6000 Duitse burgergevacués uit de grensgebieden met Duitsland. Het bewaringskamp Vught telde op 15 december 1944 in totaal meer dan 10.500 inwoners, waarvan ongeveer 4500 politieke geïnterneerden. Een week later, tegen Kerstmis, waren dat er 4814. Sommige barakken waren overbevolkt. Door toedoen van de Canadezen kregen de gedetineerden nog in de maand december 1944 houten britsen en dekens. Toch waren er nog 700 gevangenen die in de koude maand januari geen dekens hadden en daarom maar onder een oude matras sliepen. Als we de omstandigheden in het kamp Vught bezien, moeten we natuurlijk niet uit het oog verliezen dat het leven voor de vrije burgers buiten het kamp ook heel zwaar was: er waren nog maar weinig levensmiddelen voorhanden. Allerlei voorzieningen functioneerden onvoldoende. Anderzijds kostte het verzamelen van voldoende voorraden des te meer moeite, omdat vrijwel iedereen vond dat de geïnterneerde collaborateurs nu maar eens een 'koekje van eigen deeg' moesten krijgen. Hierdoor was de kwaliteit van het voedsel in het kamp Vught slecht en onvoldoende. Zo bestond het avondeten uit driekwart liter van een *slechte soep* die men stampoot noemde. Na hun aankomst in het kamp Vught werden de mannen en vrouwen gescheiden. Daarover zegt Schade in zijn boekje, dat overigens voor de komende tijd alleen maar notities bevat: "Vrouwen achter prikkeldraad en schermen." Direct werden de mannen ondergebracht in een barak. Het werd een slaapplek voor driehonderd mannen in een ruimte van vierentwintig meter lengte en twaalf meter breedte. Voordat ze de barak konden betrekken, werd er witkalk verstrekt. Er moest worden gewit om de luizen tegen te gaan. Op 26 november 1944 konden de

De omheining van Kamp Vught met prikkeldraadversperringen, grachten en wachttorens. Uit: Jan.A. van Oudheusden-Henk Termeer (red.), *Tussen vrijheid en vrede. Het bevrijde zuiden september '44-mei '45* (Zwolle, 1994), pag. 126.

gevangenen voor de eerste maal een kerkdienst bijwonen. Hiervan werd dankbaar gebruik gemaakt.

Door zijn ziekte had dr. Schade regelmatig contact met de arts van de ziekenbarak en kreeg hij medicijnen. Dat werd door de bewakers niet vertrouwd, want op 1 december 1944 schrijft hij in zijn dagboek: "Aan 't naakte lijf gefouilleerd op narcotica". Zoals gezegd was eten voor de gevangenen het gesprek van de dag. Eetgerei was er in het begin niet. In plaats van vork en lepel werd gebruik gemaakt van stukjes hout of glas en zelfs van tandenborstels. Op de laatste dag van 1944 schrijft hij: "Er is groot ongenoegen in de barak over 't eten, een soort relletje." Op 5 januari 1945 kregen de gevangenen een half blikje vis wegens Sint Nicolaas. In de tweede week van januari 1945 kwamen de eerste pakjes in het kamp van familie en vrienden van de gevangenen. Dat kwam goed uit, want de voorraden in het kamp waren zo goed als uitgeput. Schade schrijft hierover: "10 Januari pas 's avonds om 21.00 eten, 11 januari geen eten meer, eerst om 's nachts twaalf uur wat aardappelsoep, 14 januari het eten is slecht, er gaan veel geruchten over het eten, 16 januari Heeden zijn de Duitse voorraden voedsel op en kregen we een waterig soepje van zeker niet meer dan honderd calorieën."

Op 16 januari vlogen er enkele V1's over het kamp. Schade zag ze overvliegen. Ook kreeg hij de komende dagen werk als medicus. Zijn zoon Hans schrijft in een

Op de foto worden gevangenen geschoren. Uit: Jan.A. van Oudheusden-Henk Termeer (red.), *Tussen vrijheid en vrede. Het bevrijde zuiden september '44-mei '45* (Zwolle, 1994), pag. 132.

brief, die door de kampeiding werd gecensureerd, aan hem: "Gelukkig dat je nu wat medisch werk te doen hebt. Bacteriologie ligt je wel." In het kamp Vught was een bron, 72 meter diep, waaruit water werd geput. Het vermoeden bestond dat er een infectie in het water zat. Dr. H. Schade heeft zich ingezet om de infectiebron op te sporen en het lukte hem, want op 18 januari 1945 schrijft hij: "Gewezen op de noodzakelijkheid van een bovengrondsche desinfectie. (...) Infectiebron gevonden in waterzuigput. Deze werd als vuilbak gebruikt. In 't water coli- en typhoïde bacterieën. Op 20 januari het eerste geval van scheurbuik aangegeven."

Op 20 januari werden er klompen uitgedeeld en op 29 januari verhuisde Schade naar een andere barak die hijzelf heel venijnig aanduidt als "de oudmannenbarak 27a". Hij vertelt ook nog dat er in de barak 154 ouden van dagen waren. Omdat hygiëne hem na aan het hart lag, hield hij in de barak een enquête. Daaruit bleek dat "er 29 mannen opgeven zich in drie maanden niet verschoond te hebben." Verder meldt hij op 7 februari dat er per week zeker dertig personen in het kamp sterven. In zijn zwarte boekje staan duidelijk diagnoses van personen die overleden zijn. Daaruit blijkt zijn betrokkenheid als medicus. In het boek *Tussen Vrijheid en Vrede* vertelt Jeroen van den Eijnde over deze periode: "Natuurlijk zijn er tijdens de langdurige en massale internering personen omgekomen door ouderdom of

ziekte. Bij de Duitse burgers in kamp Vught, onder wie relatief veel ouderen en kinderen, stierven in een half jaar maar liefst 189 mensen. Volgens diverse bronnen zijn in het interneringskamp Vught bij de gedetineerden tot einde 1945 in totaal 93 mensen omgekomen. Ook in Vught hebben zich tussen oktober 1944 en mei 1945 gevallen van gewelddadige dood voorgedaan. De officier van justitie in Den Bosch sprak in 1946 het vermoeden uit, dat er in Vught 'aanvankelijk nogal op los werd geslagen'."

Overigens was bij de meeste sterfgevallen geen geestelijke hulp aanwezig. Na 17 februari 1945 kwam hierin verbetering. Op die dag, vermeldt het dagboek van Schade, ontfermde de jezuïet De Haan zich over de geïnterneerden van Bewaringskamp Vught. Begin april 1945 fungeerden twee barakken als katholieke kerk: barak 24 als de *Mariakerk* en barak 43 als de *Christuskoning-kerk*. In de rapporten van de geestelijken aan de kampcommandant gaven ze ongezouten hun kritiek: "Zeer te betreuren is, dat er nu nog mensen schijnen te zijn die nog niet verhoord werden. Als hierin niet spoedig wordt voorzien, is mede in verband met de communistische tendenzen, een ongunstige invloed op het godsdienstige leven en het moreel der gedetineerden met recht te vrezen". Vooral in het begin waren de medische verzorging en de hygiëne in het kamp heel droevig. De Duitsers hadden het zogenaamde *grote ziekenhuis* in kamp Vught in allerbelabberdste staat achtergelaten. In een groot tempo werd begonnen met de voornaamste restauratie en inrichting. Het ziekenhuis werd daarom in december 1944 alleen nog maar gebruikt voor de Duitse evacuë-patiënten. De zieke geïnterneerden moesten daarom worden opgenomen in de barakken 38 en 39. Daarnaast was er een ernstig tekort aan medicijnen en verpleegmiddelen. Begin februari 1945 constateerde men in het kamp enkele gevallen van tyfus. Eerst in het Duitse gedeelte, later ook bij de Nederlandse geïnterneerden. De ziekenhuisstaf werd tijdelijk uitgebreid en het ziekenhuis en de bijbehorende barakken werden onder quarantaine gesteld. De zieken werden geïsoleerd in barak 37. Ook dr. H. Schade werd in die beginperiode van de epidemie het slachtoffer van dysenterie. Hij werd op 10 februari opgenomen in het ziekenhuis en verbleef er een week. Na zijn terugkeer in barak 27a keerde ook zijn eetlust weer terug, maar nog steeds was er een voedselprobleem. De meeste gevangenen in kamp Vught waren onder Militair Gezag geplaatst. De aanhouding en arrestatie van Schade was ook gebeurd onder de verantwoordelijkheid van de Militaire Commissaris. Zijn advocaat berichtte aan de familie op 2 februari 1945 dat het Tribunaal in 's-Hertogenbosch was geïnstalleerd. Hij verwachtte dat de behandeling spoedig zou plaatsvinden. Dit bericht bereikte Schade in kamp Vught overigens pas op 5 maart 1945. Toch duurde het nog tot eind mei voordat de president van het Tribunaal aan de familie Schade schrijft: "Aan den Militair Commissaris, onder wiens verantwoordelijkheid de vasthouding staat en dus ook de vrijlating, heb ik in overweging gegeven, het dossier dr. H. Schade aan het Tribunaal over te dragen."

De overdracht vond twee maanden later plaats op 25 juli 1945. Door de grote hoe-

MILITAIR

GEZAG

**BEWARINGS- EN VERBLIJFSKAMP
VUGHT**

VUGHT 4 April 1945.

No. 2112

Onderwerp: Bezoek!

Adres.

Bijlagen : ---

Tel. 217.

Uw Ref. dd

Afdeeling : Algemeene Dienst.
Bureau : Sociale Verzorging.

Naar aanleiding van een onderhouc met Dr.Schade deel ik U mede, dat U hier kunt worden toegelaten voor een bezoek aan Uw ouders vanaf Einsdag 10 April na den middag tuschen twee en vijf uur. Liefst Einsdags.

Namens den Kampcommandant,
DE SOCIALE VERZORGSTER,

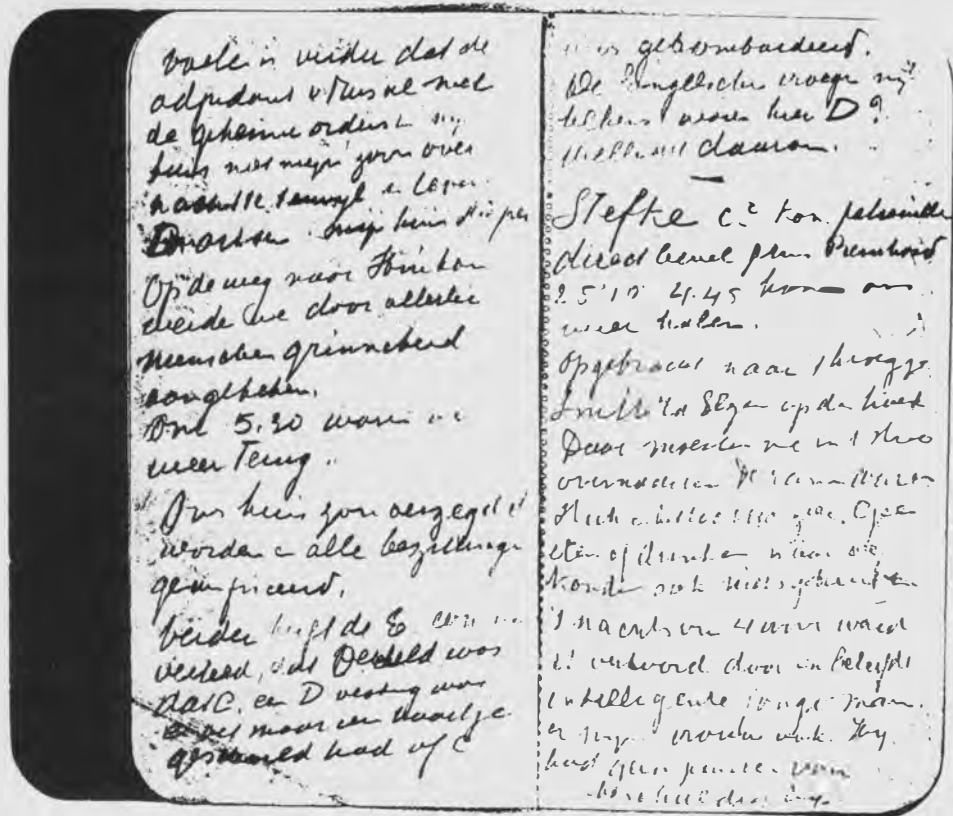
Ale Beusekom

(Mevr. G.C.v. Beusekom-v. Doorninck)

Aan Mevr. Hamer-Schade,
St. Josephstraat 62,
MILBURG.

Toestemming om op bezoek te komen in Kamp Vught. Coll. J.H. Schade.

veelheid processen die gevoerd moesten worden, was de eerste zitting in de zaak-Schade pas op 20 februari 1946 's morgens om 10.45 uur in het Paleis van Justitie. De beschuldigingen die hem tijdens een verhoor op 12 januari 1945 in het Bewarings- en Verblijfskamp Vught werden medegedeeld, waren: hij zou lid zijn van de *Artsenkamer* en nationalistische neigingen hebben; hij zou zich kleinerend over H.M. de Koningin hebben uitgelaten; hij zou in de "Jodenkwestie" dubbelzinnig zijn opgetreden.; hij zou pro-Duits zijn; hij zou de Hitlergroet hebben gebracht. Keren we terug naar kamp Vught, dan lezen we dat Schade op 22 februari 1945 in zijn zwarte boekje vermeldt: "Veel mannen breede baan over het hoofd gescho- ren en gevangeniskleding aan en geslagen. Canadeezen hebben het thans verbo-

Twee pagina's uit het zwarte dagboekje van Dr. H. Schade. Coll. J.H. Schade.

den", en daaronder vermeldt hij dat dat "niet juist is". Het staat er heel helder en heel verontwaardigd.

Het leven in kamp Vught was hard, want op 1 maart 1945 meldt hij: "Geen mid-dageten, waschnummer 112". De wasserij in kamp Vught was door de Duitsers vernield en vergde nogal wat reparaties. Half februari 1945 was het zover, de wasserij

kon op volle capaciteit gaan draaien. Schade had wasnummer 112. Verder vermelden rapporten van kamp Vught dat op 11 maart 1945 iedere gevangene kon beschikken over een eigen bord en beker. Over het lot van mevrouw B. Schade is weinig bekend. Zij was één van de veertienhonderd vrouwen die medio april 1945 in het bewaringskamp Vught waren geïnterneerd. Op dat moment was er sprake van een kleine opstand onder de vrouwen doordat de verhoren en berechtingen uitbleven. Bovendien was het bericht verspreid dat de vrouwen naar een ander kamp zouden worden overgeplaatst. De kampcommandant schrijft hierover: "Het is mijn vaste overtuiging dat er bij de arrestaties in de eerste dagen van de bevrijding soms zeer willekeurig is opgetreden en dat een behoorlijk percentage van de gedetineerden volgens de thans geldende richtlijnen behoort te worden vrijgelaten". De commandant van kamp Vught gaf de vrouwen de raad om verzoekschriften te schrijven aan het Tribunaal voor een spoedige berechting. Van hoger hand werd weer anders beslist. De vrouwen werden in grote convoien verplaatst naar Maastricht en naar enkele kampen in de buurt van Valkenburg. Op 19 april 1945 meldt Schade: "Vrouwen worden naar Maastricht afgevoerd". En een dag later, op 20 april, schrijft hij: "Betty naar Maastricht". Mevrouw Schade werd met andere gevangenen naar een afgekeurde, volledig uitgewoonde kazerne gebracht in de Grote Looiersstraat. De zalen waren overbevolkt. Er was geen badgelegenheid en allerlei sanitaire voorzieningen ontbraken. Bovendien was ook hier de voedselvoorziening het grootste probleem. En net als in kamp Vught ging men hier niet zachtzinnig om met de gevangenen. Op het moment dat mevrouw Schade haar gedwongen intrek deed in de Grote Looiersstraat, was zij een van de twaalfhonderd gevangenen. De vrouwenzalen van 16 bij 6 meter werden bevolkt door ongeveer tachtig vrouwen. Een vuil en donker washok met twaalf kranen moest gebruikt worden door honderdveertig mensen. De meeste ruiten waren gebroken en provisorisch dichtgeplakt. Gewone wc's waren er niet, in plaats daarvan moesten de gevangenen tonnen gebruiken die daarna weer werden geleegd in een open en lekkende beerput. Gelukkig heeft mevrouw Schade hier niet lang hoeven te verblijven. In de eerste week van mei 1945 probeerde de familie contact met haar te leggen, maar dit mislukte. Een bevriende kennis in Limburg had daarna uitgezocht waar zij was gebleven. Hij schrijft op 18 mei 1945 in een brief aan de dochter in Tilburg: "Uw moeder bevindt zich in het klooster van Ravensbosch bij Valkenburg. De bewaker heeft met haar gesproken. Zij is rustig, haar gezondheid is goed. Zij heeft een buitenkans hier te zijn. Beter als in Maastricht. Het klooster beschikt over een boerderij en groote groentetuinen, zoodat het eten voor de vrouwen goed is en de behandeling ook." Maar al dit goedbedoelde medeleven was niet meer nodig, want mevrouw Schade was al op 11 mei 1945 ontslagen uit het klooster van Ravensbosch. Via Maastricht ging ze naar haar zoon en schoondochter, de heer en mevrouw Schade-Nusmann, in Venlo en na enkele dagen naar haar dochter E. Hamer-Schade in de Sint Josephstraat te Tilburg. De verdediging schrijft tijdens de behandeling van de zaak Schade over mevrouw Schade op 21 september 1945: "Bedenkt u wel,

dat ook mevrouw Schade op zeer losse gronden ruim zeven maanden in hetzelfde kamp gevangen werd gehouden en nu als een gebroken en gedesillusioneerde vrouw, onrechtmatig beroofd van huis en bezit, moet verblijven in het huis van haar dochter". Aan dr. H. Schade in het Bewaringskamp Vught schrijft de advocaat uit Amsterdam: "In de zaak van uw vrouw zal ik van het Tribunaal gedaan zien te krijgen, dat het hele geval geseponeerd wordt. Immers er is tegen haar geen enkele werkelijke beschuldiging ingebracht, zodat ik niet zou weten, waarover een proces tegen haar zou moeten handelen. Tevens zal ik rehabilitatie vragen en onderzoeken of er geen gronden voor schadevergoeding aanwezig zijn."

Het bestuur van Coudewater had dr. H. Schade direct na zijn gevangenneming op 26 oktober 1944 geschorst. Enkele maanden later wilde zij dr. H. Schade als geneesheer-directeur ontslaan, maar hiervoor verleende het Gewestelijk Arbeidsbureau op 11 april 1946 geen toestemming krachtens Koninklijk Besluit van 5 oktober 1945 (Staatsblad F 214), artikel 6, sub 2: "Geen recht op herplaatsing, indien de werknemer zich gedurende de vijandelijke bezetting van het Rijk in Europa heeft schuldig gemaakt aan handelingen of gedragingen, als bedoeld in artikel 6." Dit laatste moest nog maar eens bewezen worden. Huize *De Wetering* van de familie Schade in Coudewater was na die bewuste 24 oktober 1944, op de dienstbode na, verder onbewoond. Voor de tijd dat Schade en zijn vrouw gevangen zaten, vroeg de familie Schade aan haar om in het herenhuis te waken over de huisraad. Maar al op 10 november 1944 betrok dr. Victor W.D. Schenk, de geneesheer-directeur van de naar Coudewater geëvacueerde inrichting *Oud-Rosenburg*, de voormalige woning van Schade. De burgemeester van Rosmalen gaf het gezin Schenk toestemming om huize *De Wetering* te gaan bewonen. Ook de directrice van *Duin en Bosch*, de Eerwaarde zuster Vader, betrok enkele kamers in *De Wetering*. Hierdoor werd de huisraad van de familie Schade medio mei 1945 naar de bovenverdieping van het huis verplaatst. Er was immers nog geen zicht op de afloop van de zaak-Schade. Deze was zelfs nog niet begonnen. De aantekeningen in het zwarte dagboekje vanuit kamp Vught worden vanaf nu minder. Dr. H. Schade meldt: "29 april: capitulatie Duitsers?"; 30 april: sneeuwstormen; 6 mei: 360 gram brood extra wegens bevrijding Nederland; 9 mei: algemeene capitulatie van Duitsland. Vrede in Europa. Vele geruchten over onze vrijlating, geen boter of vet meer, geen aardappels. Betty vrij begin mei."

De bevrijding van Nederland op 5 mei 1945 wekte bij de meeste gedetineerden de verwachting dat ook zij spoedig zouden worden ontslagen. Maar voor Schade, die een verzoekschrift had ingediend, werd deze illusie geloochenstraft. Hij ontving van de Militaire Commissaris van het district Den Bosch een brief waarin stond: "Gehoord de adviescommissaris. Gelet op de bepalingen van het besluit op de bijzondere Staat van Beleg en op de wachtlijst van de Chef Staf Militair Gezag van 27 januari 1945: Besluit tot handhaving der internering van dr. H. Schade, geneesheer-directeur van de Psychiatrische Inrichting Coudewater te Rosmalen. Op grond van nauwe geestelijke relaties met de Duitsers. Gezien en accoord. Het Hoofd der Sec-

tie Politie 's-Hertogenbosch. De reservekapitein van Algemene Dienst, G. Thomas." Deze beslissing was nota bene al op 11 april 1945 genomen en werd hem in Kamp Vught pas op 11 mei 1945 overhandigd. Bijna zijn we aan het einde van het zwarte boekje. Er zijn nog een paar meldingen. Op 9 juni 1945 staat er alleen "Stoottroepen". Het lijkt maar een mededeling. Toch schuilt achter dat ene woordje een geschiedenis. Begin juni kwamen in kamp Vught nieuwe bewakers die *De Stoottroepers* werden genoemd. Zij zorgden voor nieuwe excessen. Het kampregime werd weer strenger. In die periode meldde de kampcommandant aan zijn superieuren: "Het is een groote moeilijkheid de manschappen af te leeren om voor eigen rechter te spelen in dit Kamp. Hierover zijn nog steeds vele klachten". Nog enkele korte notities maakte dr. H. Schade: "6.7.45 vertrek mensen; 11.7.45 diner; 12.9.45 naar 't ziekenhuis; 13.9.45 onderhoud advocaat; 28.9.45 VRIJ."

Ets van Coudewater, 1872. Overgenomen uit: J.W.M. Jongmans, *Coudewater. Korte Historie* (Rosmalen, 1995²), pag. 26.

Tijdens het onderhoud op 13 september 1945 in kamp Vught met dr. H. Schade kwam de advocaat uit Amsterdam met het goede bericht dat Schade op het einde van de maand vrij zou komen. Vanuit Vught ging hij het goede nieuws aan de familie in Tilburg brengen. Hier stelde hij met mevr. Schade-Otté en dochter mevr. Hamer-Schade een plan de campagne op om het proces tegen dr. H. Schade zo gauw mogelijk achter de rug te hebben. Op aanraden van de verdediging werden door de familie diverse brieven verzonden aan personen of instanties die positief over Schade zouden oordelen. Onder andere een brief op 6 juli 1945 aan Hare

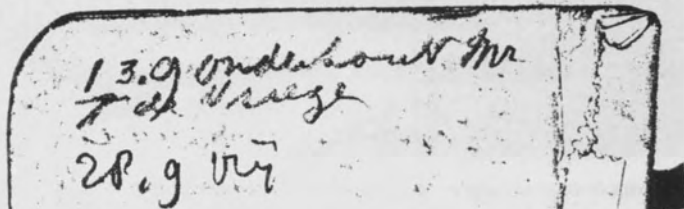
Majesteit de Koningin der Nederlanden te 's-Gravenhage: "Redenen, waarom zij Uwe Majesteit met den meesten klem en aandrang durven verzoeken het daarheen te willen leiden dat de onmiddellijke invrijheidstelling van dr. Schade gelast wordt, dat aan dr. Schade volledige rehabilitatie wordt bevolen en dat onverwijld maatregelen worden genomen ter bestraffing van de(n) persoon(en), die dr. Schade wederrechtelijk hebben doen arresteren. 't Welk doende." Een brief aan Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard te Soestdijk op 6 juli 1945 waarin ook alle belastende verklaringen werden tegengesproken: "...dat bij opvraging van den conductestaat van dr. Schade deze zal blijken te bevatten de meest loffelijke getuigenissen van dr. Schade, zowel als mens, als medicus doch ook als militair". Deze brief kwam terug, omdat het een aangelegenheid was van het Militair Gezag. Op 1 augustus 1945 een brief aan Overste Koppert in Bilthoven: "Van uw bezoek aan ons zult u zich herinneren, dat mijn man zeer zeker niet on-Nederlandsch was. Immers vond u hem toen dadelijk bereid de twee stukken van het leger in bewaring te nemen. Deze beide groote kisten zijn nog steeds in mijn bezit". En op het einde van de brief: "Om mijn man vrij en gerehabiliteerd te krijgen is het noodig bewijzen van zijn vaderlandsliefde bijeen te garen, en is het daarom, dat ik U wil verzoeken U in een brief te wenden tot den Heer Mr. Holla voorzitter van het Tribunaal te 's-Hertogenbosch en hem Uw meening betreffende mijn man uiteen te zetten. Zoo deed ook reeds Generaal Jans, waarover ik U schreef." Uit die tijd stammen ook de adhesiebetuigingen van personeelsleden uit alle rangen van Coudewater, zoals deze: "...toen verleden jaar hier de mensen overal werden weggehaald en hier ook werd gevraagd aan verschillende mensen, wat denkt u van dr. Schade, was voor zoover mij bekend, het volgend antwoord: 'Als docter kon men geen beter wensen voor het gesticht. Hij was vriendelijk en voorkomend voor de Religieuzen en anderen en stond altijd gereed. Het spreekt vanzelf dat u, die altijd met die lui mee moest, de naam kreeg." Het lag in de bedoeling dat dr. H. Schade met zijn vrouw in Amsterdam zou gaan wonen, maar een vestigingsvergunning was in die tijd een groot probleem. Daarom ging Schade na zijn vrijlating uit kamp Vught inwonen bij zijn dochter Lies in Tilburg.

Vanaf haar vrijlating was ook mevrouw Schade-Otté hier te gast, want terug naar hun huis op het complex van Psychiatrische Inrichting Coudewater was onmogelijk. Kort daarop vertrok het echtpaar naar een nieuw onderkomen in de Rubensstraat 88-III in Amsterdam. Nadat hun meubelen en huisraad in 1944 waren verhuisd naar de bovenverdieping van De Wetering, regelde de schoonzoon van Schade in 1945 de opslag van deze inboedel bij de firma Sars in 's-Hertogenbosch. Overigens rustte op deze inboedel een beslag van het Tribunaal. Dit eindigde pas op 31 juli 1946. Direct na die datum hebben dr. H. Schade en zijn vrouw in het bijzijn van een notaris en twee getuigen al deze goederen weer in hun bezit gekregen. Het Tribunaal in 's-Hertogenbosch bestond uit de volgende personen: mr. Holla (?), president, mr. J. Bertrug, secretaris. De leden waren dr. Hillen, C. de Gier, B. Cuijten, ir. H. Noordman en L. van Bunge. Bij de zittingen waren altijd de voorzitter

en twee leden aanwezig. Toch duurde het nog tot 20 februari 1946 voordat de eerste zitting en verhoren van de zaak-Dr. H. Schade zouden beginnen. Op 20 februari 1946, tijdens de eerste zitting, werd de nieuwe samenvatting van het dossier-Schade bekendgemaakt. Daarna begon er een inquisitoir onderzoek waarin verschillende personen van Coudewater werden ondervraagd. Samenvattend kan men stellen dat door een persoonlijke wrijving tussen enkele personen in Coudewater voor Schade, gezien zijn achtergronden, een levensgevaarlijke situatie was ontstaan. Omdat er werd genotuleerd, kunnen we deze zitting, waarbij hij zelf aanwezig was, goed volgen. De aanklager had, behalve enkele kinderlijke aantijgingen, twee venijnige hoofdpunten aangedragen, die schijnbaar moeilijk te weerleggen waren:

1. Hulpverlening aan de vijand of diens handlangers: a. KRIEGLAZARET. In Coudewater is een Kriegslazaret gevestigd met ijverige medewerking van dr. Schade. De welwillendheid waarmee een en ander is geschied, blijkt tevens nog uit het verzoek aan de Duitser Keller om zelf bij dr. Schade te komen wonen. b. LEVERING AAN DE LANDWACHT. Dr. Schade spreekt van politiemannen van de burgemeester en deze zou hij zomaar, zonder protest, dekens hebben meegeven. Uit zijn verklaring over politiemannen blijkt dat hij niet onder pressie heeft gehandeld, maar een al te grote bereidheid had om deze landverraders te helpen. c. JODENAANWIJZING. Uit het dossier blijkt geen positieve daad. Over eventuele feiten zal een nader onderzoek moeten geschieden.

2. Lidmaatschap Nationaal-Socialistische organisaties: a. ARTSENKAMER. Lidmaatschap staat vast blijkens bericht uit Amsterdam, dat het getekende aangifteformulier aldaar aanwezig is. Dit moet als een ernstig feit worden aangemerkt, omdat Schade blijkens zijn verklaring dat hij met andere medici uit de Maatschappij (tot bevordering der Geneeskunde) was uitgetreden, met de problemen bekend was. b. LID-

13.9 onderhouwt Mr
J de Vrieze
28.9 vry

De laatste bladzijde van het zwarte boekje. Coll. J.H. Schade.

MAATSCHAPNVD. Dit lidmaatschap zou waarschijnlijk zijn. Lidmaatschap van andere organisaties wordt nergens naar voren gebracht.

Deze beschuldigingen op de zitting van 20 februari 1946 liegen er niet om. Toch ging de verdediging voortvarend te werk en zei tot dr. H. Schade: "De beschuldigingen zijn zeer gechargeerd en wel in Uw nadeel, maar het is goed dat u het eens letterlijk leest." Na de zitting en het onderzoek van 20 februari 1946 kwam er een zogenaamde instructie op 10 april 1946 in Coudewater waarbij Schade niet aanwezig hoefde te zijn. Op 12 juli 1946 stuurde hij een brief naar zijn advocaat waarin hij klaagde dat het allemaal zo lang duurde. De advocaat, mr. J. de Vrieze uit Amsterdam, schreef terug: "Inderdaad is het teleurstellend, dat alles zo langzaam

gaat. Het ligt aan de sleur, die ik helaas ook bij andere instanties soms waarneem." Bij de volgende zitting werd de kritiek op de nieuwe samenstelling van het dossier-Schade door de verdediging bekendgemaakt, waardoor het proces tegen Schade in een stroomversnelling kwam. Deze kritiek luidde: "Dr. Schade was voor de oorlog Duits geïnteresseerd en reisde veel naar Duitsland. In 1928 maakte hij een studiereis met een bestuurslid van Coudewater naar het congres voor 'psychotherapie in vele gestichten'. Zij waren er van overtuigd dat de Duitse gestichten uitstekend ingericht waren en de behandeling humaan was. Ook op het congres heerste een zeer wetenschappelijke en vrije geest. Later, kort voor de oorlog, werd dr. Schade op kosten

Een van de rechtszittingen, op 25 juli 1945. Rechts Mr. H.B.S. Holla. Uit: Jan.A. van Oudheusden-Henk Termeer (red.), *Tussen vrijheid en vrede. Het bevrijde zuiden september '44-mei'45* (Zwolle, 1994), pag. 138.

van het bestuur van Coudewater naar het congres te Nauheim gezonden. Intussen was in Duitsland het naziregime ontstaan en zag hij hoezeer het congres daardoor veranderd was. De vrije meningsuiting was verdwenen, het naziceremonieel werd in alles doorgevoerd en stuitte hem zeer tegen de borst, zodat hij op de ontvangst-avond reeds na een kwartier ruzie kreeg en wegging. Hij, noch zijn vrouw en dochter die hem vergezelden, hebben aan enige feestelijkheden deelgenomen". Van een en ander maakte hij een verslag, waarvan hij het bestuur van Coudewater een afschrift gaf. Daarna uitte hij zich scherp over de teruggang van de vereniging en zei o.a. dat hij nooit meer naar een dergelijk congres toewilde, zolang de nazi-invloed daar bestond. Sindsdien was hij sterk anti-nazigezind." Van een goede ontvangst

van de Duitsers op de middag van 14 mei 1940 kon men niet spreken. Een troep Duitsers hield rust voor De Wetering. Soldaten vroegen om water en liepen de tuin in naar de waterkranen. De vorige avond was hetzelfde gebeurd bij zijn overburen die niet open durfden te doen. Toen werd eenvoudig de deur ingeslagen en alles weggenomen wat van hun gading was. Schade had toen de burens geholpen. De overbuurvrouw zat huilend bij hem thuis. Haar zuster raakte over haar toeren en werd door dr. Schade tijdelijk in het sanatorium opgenomen. Schade meende meer succes te hebben door de soldaten fors aan te spreken, maar ze grepen hem beet en dreigden hem in de Wetering te gooien. Om een herhaling te voorkomen, dacht hij dat het beter was om de groep kalm te houden. De officieren gingen bij de familie Schade onder de waranda zitten en aten hun meegebrachte boterhammen. Schade wilde weggaan, maar dit werd niet toegestaan. Ze vroegen ook om thee en toen daarna een officier kwam die geen brood bij zich had, wilde die naar de keuken van de zusters om daar iets te halen. Om de zusters te sparen gaf Schade het dienstmeisje opdracht de Duitsers ook te voorzien van eten. Dat een en ander op kosten van Coudewater zou zijn, is onwaar. Getuige zou het toenmalig dienstmeisje kunnen zijn. Over het Vorstenhuis heeft dr. Schade zich nooit oneerbiedig uitgelaten. Het tegendeel is waar. Tot lang na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zijn in Coudewater de portretten van het koningshuis blijven hangen.

Hulpverlening aan het Krieglazareth: het Krieglazareth is ondanks ijverige protesten en tegenwerkingen van dr. Schade in Coudewater gevestigd. Door het 'Unternehmenskontraht' kwamen materieel en personeel ter beschikking van het Krieglazareth. Zodoende eisten ze ook verpleegsters, maar die stelden zich niet beschikbaar. Toen eisten ze van dr. Schade dat hij de verpleegsters zou aanwijzen. Dat weigerde hij. Kort daarna werd een vergadering belegd, waar hij bleef weigeren. Een Duitse arts zei: "U zorgt maar dat het in orde komt." De kloosterzusters en het bestuur van Coudewater deden toen de suggestie om verplegend personeel van buiten aan te nemen. Daarvoor hoefde niet zo veel moeite gedaan te worden, want er waren gegadigden genoeg omdat die dan vrij waren om weggezonden te worden naar Duitsland. Dr. Schade heeft veertien verpleegsters aangenomen.

Inkwartiering: Inkwartiering was verplicht en is in het bestuur van Coudewater besproken. Omdat andere doktoren geen ruimte hadden, werd op de vergadering afgesproken dat de secretaris Kortenhorst één officier en dr. Schade twee officieren in huis zouden nemen. Omdat hoofdocficiers twee kamers kregen, kon de inkwartiering bij dr. Schade volstaan met één officier. Dit werd dokter Keller omdat Schade dacht hem ten gunste van het gesticht te kunnen beïnvloeden.

De Hitlergroet: deze groet is nooit of te nimmer door Schade gebracht en is ook nooit door iemand gezien. Hiervoor zijn geen getuigen. Toen de Duitse officier van het Krieglazareth dr. Keller de Hitlergroet bracht heeft dr. Schade tegen Keller gezegd: "Doe dat liever niet tegen mij." Tijdens het proces bracht dr. H. Schade zelf het punt van "de Jodenkwestie" naar voren. Daarom in zijn eigen woorden: "Toen de joden in andere gestichten werden weggehaald, ging het aldus: de Sicher-

heidsdienst kwam ter plaatse en eiste aanwijzing van de joodse patiënten. Deze werden dan weggevoerd. Als de geneesheer-directeur weigerde dan werd hij gevangengenomen en eisten de Duitsers de persoonsbewijzen zodat alsnog alle joodse patiënten werden afgevoerd. Het bestuur van Coudewater verzocht mij daarom om als de Duitsers in Coudewater zouden komen er voor te zorgen dat het zo weinig mogelijk stoornis zou geven. Ik zei mijn houding te zullen bepalen. Praktisch nut had de weigering niet. Ik vroeg daarom aan de rector hoe de bisschoppen daarover dachten. Na informatie vertelde hij mij dat aanwijzing niet geoorloofd was. Ik gaf daarop een schriftelijke verklaring aan het bestuur dat ik de joden niet zou aanwijzen. De SD is nooit in Coudewater gekomen om de joodse patiënten te halen."

De beschuldiging levering aan de landwacht werd door de verdediging ontkracht: "Dr. Schade zou aan de landwacht lakens en dekens ter beschikking hebben gesteld onder toevoeging van de woorden: 'Dit zijn goede Nederlandse soldaten.' De werkelijkheid heeft zich aldus toegedragen: de burgemeester van

Rosmalen vroeg op zekere dag aan een bestuursfunctionaris die over de goederen ging aan de telefoon. Maar bij afwezigheid van deze kreeg hij dr. Schade. De burgemeester gaf opdracht om lakens en dekens beschikbaar te houden voor politiepersoneel, dat de oogst en houtopslagplaatsen zou komen bewaken. Schade antwoordde, dat dit een zaak voor het bewuste bestuurslid zou moeten zijn. Maar de burgemeester drong aan dat alles binnen twee uur zou moeten geschieden. Zodoende nam dr. Schade op zich om voor een en ander te zorgen. Kort daarop gaf hij Moeder-Overste telefonisch de opdracht en op een vraag van deze voor wie de vordering geschiedde, antwoordde Schade, die niet wist dat het voor landwachters was: "Het zijn Nederlanders, het zijn soldaten die Nederlands spreken en die onze oogst komen bewaken." Dr. Schade voegt eraan toe in zijn eigen woorden: "Hij zei mij binnen de twee uur, anders komen we ze halen. Inspectie op het magazijn door vreemden was zeker niet gewenst met het oog op de aanwezige voorraden. Daarna had ik er geen bemoeienissen meer mee."

De tweede beschuldiging was van zwaarder kaliber: lidmaatschap van een nationaal-socialistische organisatie. De verklaring van dr. H. Schade luidde: "Nooit

Coudewater - hoofdgebouw. Coll. J.H. Schade.

mee bemoeid. Op 15 september 1942 kwam er een formulier waarin onze personalia gevraagd werden. Ik wist toen *absoluut niet* dat het iets met de NSB te maken had en vulde de personalia in. Tevens sloot ik er een brief in waarbij ik bezwaren opperde tegen de pensioenregeling voor weduwen. Daarop kwam er een briefkaart 'als U voor.... zoveel stort zult u worden ingeschreven.' Daarna kwam van de aarts-

Nr. 55 POSTGIRO **AF**

Postrekening nr. **2285**

H. Schade, Geneesheer-directeur
Psychiatrische Instelling „Coudewater“
bij 's Hertogenbosch
(te Rosmalen (N.Dr.))

Bericht van overachrijving van:

12 Gld **00** Ct
(in cijfers)

op p.k. nr. **83511**

Handwritten signature: J. Schade

Aanteekeningen voor den opdrachtnemer sijn

96. d. 11. '44 - 45

G 13 K 1101

Postgirobewijs 1944-45.
Coll. J.H. Schade.

bisschop op 29 september 1942 het bericht, dat we het formulier niet mochten invullen, het kwam echter te laat anders zou ik het zeker niet hebben gedaan. Dus was de oplossing, geen geld te zenden, waardoor ik automatisch niet ingeschreven werd, want ik voldeed niet aan de voorwaarden. Later heb ik nooit meer iets gehoord van de Artsenkamer." Bovendien, zoals al eerder vermeld, had Schade in 1943 een brief verstuurd naar de Artsenkamer. De verdediging ontzenuwde daarna: "Wat betreft de beschuldiging dat hij contribuerend lid van de Nederlandse Volks Dienst zou zijn, is als volgt te verklaren. Het echtpaar Schade ondersteunde met een vaste bijdrage lange tijd een schipper, die hen op een gegeven ogenblik bleek te bedriegen. Dr. Schade heeft toen tegen zijn vrouw gezegd dat zij in het vervolg alleen maar aan officiële instellingen moest geven. De krantenbezorger die iedere dag aan de deur kwam, vroeg op zekere avond aan mevrouw

Schade of zij een vaste bijdrage wilde geven voor de bombardementssslachtoffers van Enschede en andere steden in Twente. Hij voegde er aan toe, dat de burgemeester van Rosmalen voorzitter van het comité was. Mevrouw Schade, indachtig wat haar man gezegd had, zegde een jaarlijkse bijdrage toe van f 12,-. Zij tekende toen een formulier in het vertrouwen dat dit wel in orde zou zijn, want de burgemeester van Rosmalen trad op als voorzitter."

Na 21 maanden van ontreddeering, gevangenschap, ontheemding en onzekerheid werd door het Tribunaal het verlossende woord gesproken. De zaak-Dr. H. Schade werd geseponneerd. In een brief van 31 juli 1946 wenst Mr. Tj de Vrieze, advocaat van de familie Schade-Otté zijn cliënten van harte geluk met de goede afloop van: "Uw beider zaken. Het heeft lang geduurd, maar U ziet dat mijn verwachting tenslotte bewaarheid is. (...) Zoals u gehoord heeft, eindigt het beheer officieel op 23 augustus 1946. Of Mr. Holla er in zal slagen, het beheer vroeger opgeheven te krijgen, weet ik niet." Het zou zelfs nog langer duren dan die bewuste 23 augustus 1946. Maar op 4 november 1946 viel in Amsterdam, waar het echtpaar Schade-Otté sinds kort woonde, eindelijk het zo begeerde document in de brievenbus: "Onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling. De Procureur-fiscaal bij het bijzonder Gerechtshof te 's-Hertogenbosch, gezien de processtukken contra: Schade H. dr. beroep Geneesheer-directeur der psych.Inr.Coudewater. Gehuwd, geb. Groningen 17 mei 1881, wonende te Tilburg, St. Josefstraat 62, thans wonende te Amsterdam,

Rubensstraat 88-II. Overwegende, dat betrokkene verdacht wordt van feiten en/of gedragingen vallende onder het Besluit Buitengewoon Strafrecht en/of het Tribunaal Besluit: Overwegende, dat de gerezen verdenkingen ongegrond zijn gebleken, gelet op het Besluit Delinquenten 1945: Besluit: betrokkene te dezer zake onvoorwaardelijk buiten vervolging te stellen met dien verstande, dat de in de processtukken gerelateerde gedragingen niet meer kunnen worden onderworpen aan het oordeel van een Tribunaal. 's-Hertogenbosch De Procureur-Fiscaal 4 november 1946 voornoemd Deelen." Er heerste vreugde in huize Schade, maar ook bij zijn oude werkgever, Psychiatrisch Ziekenhuis Coudewater, doordat de zaak-Schade niet in een openbare zitting zou komen. Door deze seponering kon de zwarte bladzijde binnenskamers gehouden worden. Toch blijft het verwonderlijk dat door het toenmalig bestuur van Coudewater geen disciplinaire maatregelen zijn genomen om herhalingen in de toekomst te voorkomen. Al in juli 1946 schreef dr. H. Schade aan de moeder-overste van Coudewater vol ingetogen vreugde: "Woensdag is mijn proces bij het Tribunaal geëindigd met een geheele vrijspraak. De heren deelden mij mede, dat er geen openbare zitting zal plaats vinden daar gebleken is dat alle beschuldigingen valsch waren." Aan zijn goede vriend Louis schreef hij dezelfde woorden, met als afsluiting: "'Daarmee is het afgelopen', zei de voorzitter van het Tribunaal Mr. Holla. Dr. Hillen, ook van het Tribunaal, feliciteerde ons en schudde mij en mijn vrouw de hand. Wij hebben dus onverdiend, mijn vrouw zeven en ik elf maanden gezeten..."

Het beslag op de inboedel werd ongedaan gemaakt, zodat de familie Schade weer een geregeld leven kon gaan leiden. Maar voor Dr. H. Schade was het geregelde leven maar kort, want hij wilde weer gaan varen. In het voorjaar van 1947 maakte hij een korte reis naar Canada. Tijdens deze reis trad hij op als scheepsarts. Bij zijn terugkomst vroeg hij op 21 augustus 1947 toestemming aan het Hoofd van de Dienst der Volksgezondheid in het toenmalige Batavia om tijdens het pelgrimsseizoen naar Mekka te mogen optreden als scheepsarts. Deze toestemming werd verleend, zodat hij begin september 1947 op reis ging naar het voormalige Nederlands Oost-Indië. Hij vertrok op 11 september 1947 met de m.s. *Phrontis* van de Nederlandse Stoomvaart Maatschappij *Oceaan* N.V. vanaf Ampenan via Tandjong-Priok naar Mekka. Bij de pelgrims naar Mekka is deze reis beter bekend als de *Hedjaz*. Na een korte rustperiode vertrok dr. H. Schade in januari 1948 weer voor een reis naar Indonesië. Nog vóór het schip het Suezkanaal invoer, overleed hij op 66-jarige leeftijd. Hij werd op 6 maart 1948, getroffen door een hartinfarct, dood in zijn hut aangetroffen. In Egypte, in de stad Suez, werd hij door het voltallig personeel van de boot begraven. Een eenvoudige steen siert zijn graf. Dat was het einde van dokter Heinie Schade, de geneesheer-directeur van de Psychiatrische Inrichting Coudewater. Een man die zich de grootste tijd van zijn leven heeft ingezet voor zijn patiënten. Een man die twee naoorlogse jaren lang werd vernederd en waardoor hij nooit meer de oude is geworden. Het is jammer dat het bestuur van het Psychiatrisch Ziekenhuis Coudewater nooit rehabilitatie in overweging heeft genomen.

Lange tijd hebben verschillende personeelsleden nog gedacht dat dr. H. Schade zou terugkomen, zoals een korte verklaring vanuit Coudewater tijdens het proces aangaf: "Enkele religieuzen bidden nog dagelijks de rozenkrans opdat de waarheid omtrent dr. H. Schade aan 't licht mag komen en hij weer terugkeert in zijn functie."

Naschrift

De bevrijdingsdagen in 1944 werden gekenmerkt door chaotische toestanden. Direct de eerste dag na de bevrijding werden NSB-ers, zwarthandelaren en collaborateurs opgehaald. Burenruzies, familieveten en ook jaloezie in bedrijven en instellingen werden in die dagen afgewikkeld door beschuldigingen. Wie herinnert zich niet de vernederingen die deze mensen moesten ondergaan. Met de handen boven het hoofd werden ze door de straten naar een bepaald adres geleid. Meestal door jongelui die daar totaal ongeschikt voor waren, want het politieapparaat in het zuiden was nog niet op sterkte. De meeste arrestaties waren niet meer dan kruimels, want duizenden collaborateurs hadden de komst van de geallieerden niet afgewacht en waren naar Noord-Nederland of naar Duitsland gevlucht.

Een van die kruimels was dr. Schade. Door jaloezie, verkeerde inschatting, onvoorzichtigheid en apathie hebben hij en zijn vrouw deze lijdensweg moeten ondergaan. Toen Rosmalen op 23 oktober 1994 zijn vijftigste bevrijdingsjaar vierde, werd door de Heemkundekring Rosmalen een grootse tentoonstelling gehouden in het Rodenborchcollege. Op de openingsdag was ROS radio, de toenmalige lokale omroep, de hele dag aanwezig om rechtstreekse uitzendingen te maken. Op de redactietafel kwam een klein bericht binnen waarop in het kort het verhaal stond van dr. Schade. Een schrijnend verhaal dat de start betekende voor dit onderzoek. Tijdens het onderzoek heeft het mij verbaasd dat er nog zoveel inwoners van Rosmalen zijn die zich de aanhouding van dr. Schade en zijn vrouw in 1944 kunnen herinneren. Met medewerking van zowel de familie J.H. Schade als de Commissie Historie Coudewater heb ik geprobeerd een duidelijk beeld te schetsen van de aanhouding in 1944, de gevangenschap in 1945 en het proces in 1946. Op 4 november 1946 aanvaardde dr. Schade een onvoorwaardelijke buitenvervolgingsstelling. De seponering van de zaak-Schade was ook in het belang van Coudewater, omdat bij een openbare zitting aan weer anderen persoonlijke schade zou worden toegebracht. Bij de rechtszittingen in 1945-1946 werd door het Tribunaal meerdere malen gebruik gemaakt van schriftelijke en mondelinge getuigenissen uit Psychiatrisch Ziekenhuis Coudewater en van verschillende inwoners uit Rosmalen. Het zal duidelijk zijn dat deze namen in dit verhaal niet zijn genoemd.

Momenteel ressorteert Coudewater onder het *Instituut voor Psychiatrische Zorg Oost-Brabant*, afgekort I.P.Z. Inmiddels heeft er bestuurlijk weer een fusie plaatsgevonden en behoort Coudewater bij de Stichting G.G.Z. Oost-Brabant. De heer drs. E. Zijlstra is momenteel voorzitter van de Directieraad van G.G.Z. Oost-Brabant.

Na lezing van *Het drama-Dr. H. Schade* heeft Zijlstra in een persoonlijk gesprek zijn mening als voorzitter van het huidige bestuur gegeven. Overigens had hij alle waardering voor dit document en op de vraag of rehabilitatie of erkenning nog wel zin zou hebben, reageerde de heer Zijlstra als volgt: "Voor onze organisatie is het meer dan vijftig jaar geleden. Door allerlei fusies in de loop der jaren heeft Coude-water noch het bestuur enige binding met het voorval dat er toen heeft plaatsgehad. Maar als je het verhaal leest en de uitspraken van het gerechtshof, waarbij de onschuld, als ik het zo mag formuleren, van dr. Schade als vaststaand werd vermeld, dán zou op dát moment of in dát jaar een rehabilitatie hebben moeten plaatsvinden. Ik heb begrepen dat de familieleden van dr. Schade geen rehabilitatie nastreven. In deze eeuw hebben we twee wereldoorlogen gehad. Momenteel is er ook weer een aantal brandhaarden in de wereld. Het is triest, maar ik maak mij geen enkele illusie: zo'n drama, zoals in dit document beschreven, kan en zal iedere keer weer gebeuren."

MILITAIR GEZAG

BEWARINGS- EN VERBLIJFSKAMP
VUGHT

VUCHT. 1 Mei 1945.

Afdeling: Algemeene Dienst.
Bureau: Sociale Verzorging.
Aanleiding: Uw schrijven ddo.27.4.1945.
Onderwerp: Inlichtingen.

Bijlage(n): ---
No. S. 109

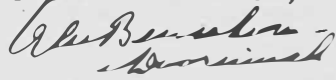
vV.

Mevrouw E.A.Hamer-Schade,
St.Josephstraat 62,
TILBURG.

Naar aanleiding van Uw hoogergenoemd schrijven deel ik U mede, dat Uw moeder inderdaad naar Maastricht is overgebracht met alle andere geïnterneerde vrouwen en wel naar het Kamp voor Politieke Gevangenen, Looierstraat aldaar.

De in Uw schrijven genoemde pakjes kunt U naar bovengemeld adres sturen.

Namens den Kampcommandant,
DE SOCIALE VERZORGSTER,

(Q.C. van Beusekom-van Doorninck)

293-395	<u>Het Heeseindseveld</u>
298/308/09/14/15/23-31/33/38/40	(Op) de Driessen
305-307	De Strepen
310/311	In/te eynde het Somerland
316/317	Akenschen Kamp
323,325/326	De Kruisdriessen
328/329	De Kruisdriessen/de Achter Driessen
337/41/44/45/47-49/52/55/56	De Groote Heeze-Hoeve
346/50/51/53/54/57	De Kleine Heeze-Hoeve
369	Den Heijkamp
370-372	De Burrie/Beurrie
373	Middelrooieskamp
374	De Drie Morgen voor de Middelrooieskamp
374/375	Den Rompert
378/392/393	Kremerskamp
378/391/394	Piek-en/of Cootenkamp
381/382	Den Bies
387	(Aan) het Somerland
390	Aan de palen (bij Kerkdijk)
395	Spelmakerskampken/de Spellemaker/Spillemaker
396-443	<u>De Vree</u>
397	De Driessen/den Booterweg
399	De Nulandsche Morgen
399-402, 404	De Scheffersvree
402	Schefferscamp
404	De Kijfkampsche Vree
408/409	De Barrische Vree
420	Cassekooij
422	De Tien hond naast Cassekooij
423/424	De Bagijnenvree
427/428	De Kijfkampsche Vree
430	De Schijndelsche Morgen
433	De Dammen
439	Den Dungsche kamp

Het thans afgedrukte kaartblad - het derde blad van Sectie B - heeft betrekking op (delen van) de gebieden genaamd het Heeseindseveld en de Vree (L. van der Aa namens de werkgroep veldnamen).

Inhoud

1

Jan Hoofs

Het drama-Dr. Schade

PSYCHIATRISCHE INRICHTING
„COUDEWATER”
ROSMALEN (bij 's-Hertogenbosch)

Telegram-Adres COUDEWATER 's-BOSCH
TELEFOON ROSMALEN 241
POSTGIRONUMMER 23609

Rosmalen, 19. 3. 1948

Van het Bestuur van
Coudewater.

Wink; deel ik u mede, dat ik met ingang van today mijn bevoegdheid in der zin van art. 5 sub 1 der arten verordening heb overgelegd na me te hebben overtuigd, dat het in geen enkel opzicht in de uitoefening van mijn functie als geneesheer dwarsom teelen nering brengt.

De geneesheer dwarsom

Dr. H. Schade

Sponsors

De uitgave van *Rosmalla extra* is mede mogelijk door financiële steun van (tenzij anders vermeld zijn alle bedrijven in Rosmalen gevestigd): Abelen BV, Makelaarskantoor, Burg. Mazairac laan 2; Van Grinsven Sanidrome, Raadhuisstraat 4c; Bouwmans BV, J., Benzinestation, Westeind 2; Van Creij & Van Hoek BV Grond- weg- en waterbouw, Huisbergenweg 6; E.T.I.Bureau Linnenbank BV, Stationstraat 13; Eijkelenburg, Van, Bouwbedrijf, Stationsplein 1; Foto Stijntjes, Molenhoekpassage 5; Gloudemans BV, W., Hintham 117; Heijmans NV, Ver. Bedrijven, Graafsebaan 13; Hoedemakers en Zonen BV, Aannemersbedrijf P., Hintham 68; Huijbregts en Peters Notarissen, Hoff v. Hollantlaan 5; Jaropa Holding BV, J. Stienstra, Bruistensingel 100, Den Bosch; Lambermont BV Assurantiebedrijf, A., Burg. Woltersstraat 1; Robyto Holding BV, Biestkampweg 2; Mierlo, Advocatenkantoor van, Ploenroosstraat 20; Modacentrum C. van de Graaf, Dorpsstraat 10; Pennings Bouwmaatschappij BV, H., Westeind 5; Pennings en Zonen Bouwbedrijf BV, H., Dorpsstraat 4; Piels, Technisch installatiebedrijf, Friezenstraat 7; Rabobank Rosmalen, Raadhuisstraat 1; Schijndel Grondwerken BV, v., Raadhuisstraat 12; Timmers BV Bouwbedrijf, Heikampweg 6; Uden BV, Aannemersbedrijf A. v., Vliertwijksestr. 38c; Verbiesen, Brood- en banketbakker J., Molenstraat 34; Verstappen Handelonderneming BV, Kloosterstraat 5a; Villa Fleurie, De Driesprong; Voets Weg- en Waterbouw, Gebr., Pinksterbloemstraat 4; V.O.F. Gebr. v.d. Plas, Schildersbedrijf, Graafsebaan 5.

Antwoord te richten aan den Geneesheer-Directeur zonder vermelding van diens familienaam.
Postzegel voor antwoord inlusluten. Bezook ne schriftelijke aanvraag.

De razzia bij De Wetering opnieuw in beeld. Frits op ten Berg en Martha Giebels uit Rosmalen acteren als Heinrich en Betty Schade. De BS'ers zijn Tonny Weber en Chris Polderman. Foto Jan Verhoeff (overgenomen uit *Brabants Dagblad* (editie 's-Hertogenbosch en omstreken), woensdag 12 maart 1997).